

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Женевські конвенції: як їх порушує росія, а звинувачує в цьому Україну? Олександра Панасицька, 12 березня 2022 р. URL: <https://voxukraine.org/zhenevski-konventsii-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu/>.
4. Заборонена зброя, яку використовує Росія проти українців: що про неї відомо. 6 квітня 2022 р. URL: <https://www.nta.ua/fosforni-ta-kasetni-boyerprpasy-rosiya-zastosovuye-proty-ukrayincziv-zaboronenu-zbroyu-shho-vidomo/>.
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
6. Скільки загинуло дітей в Україні за чотири місяці війни: офіційні дані. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/skolko-pogiblo-detey-ukraine-chetyre-mesyatsa-1656049938.html>
7. У Миколаєві через обстріли окупантів поранено понад 60 осіб, є загиблі, – голова ОДА URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nikolaeve-obstrelov-okkupantov-raneno-60-1649105475.html>

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, війна, цивільне населення, заборонена зброя.

Key words: international humanitarian law, armed conflict, war, civilians, prohibited weapons.

ДОРОШЕНКО НАТАЛІЯ ОЛЕКСІВНА

*Рівненський окружний адміністративний суд, суддя,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри міжнародного права*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Важливим елементом будь-якого демократичного суспільства є право громадян на свободу мирних зібрань, усвідомлення ідеї, сенсу та необхідності якого визріли в правосвідомості людства у взаємозв'язку з розумінням феномена демократії, яким, за визначенням 16-го президента США Авраама Лінкольна, є врядування «іменем народу, силами народу і для народу» [1, с. 227].

Свобода мирних зібрань визначена як одна з фундаментальних свобод у статті 20 Загальної декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій» [2, електронний ресурс].

Стаття 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція), прийнятої Консультативною асамблеєю Ради Європи в Римі 4 листопада 1950 року, закріпила на регіональному рівні право кожного на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, а також визначила, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3, електронний ресурс].

В подальшому статтею 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, підписаного 16 грудня 1966 року (далі – Пакт), визнано право на мирні збори. Цим універсальним міжнародно-правовим договором унормовано, що користування правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб [4, електронний ресурс].

Впродовж понад півстоліття з часу підписання означених міжнародно-правових документів не лише відбувалося детальне тлумачення змістовного наповнення права на мирні зібрання, а й напрацьовано міжнародно-правовий механізм захисту цього права, який нерозривно пов'язаний з виконаннями державами – учасницями своїх зобов'язань поважати і забезпечувати визнані Європейською конвенцією та Пактом права; вживати законодавчих та інших заходів для досягнення цієї мети; надавати ефективні засоби правового захисту в разі порушення закріплених міжнародним правом прав.

Водночас міжнародно-правові механізми захисту права надають Договірним Державам, за виняткових обставин, можливість обмеженого і контрольованого відступу від своїх зобов'язань із забезпечення певних прав і свобод, передбачених Конвенцією. Ця процедура має назву «дерогація». Так, статтею 15 Європейської конвенції встановлено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Визначена Європейською конвенцією процедура дерогації передбачає необхідність інформування Генерального секретаря Ради Європи про вжиті Договірною Державою заходи і причини їх вжиття, а також повідомлення про час, коли такі заходи перестали застосовуватися.

Можливість правомірного відступу держави від виконання своїх міжнародних зобов'язань передбачена також статтею 4 Пакту, а саме під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, з негайним інформуванням інших держав, що беруть участь у цьому

Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення.

Отже, відступ від міжнародних зобов'язань є допустимим під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, водночас застосовані заходи не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища, та не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом.

Стаття 39 Конституції України гарантувала громадянам право мирних зібрань, а також визначила умови обмеження щодо реалізації цього права: відповідно до закону, в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [5, електронний ресурс].

Водночас, за статтею 64 Основного Закону конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Зауважимо, що означеними міжнародно-правовими та національними нормами право на мирні зібрання не віднесене до переліку прав і свобод, що не підлягають обмеженням в умовах воєнного стану.

Визначення воєнного стану наведене в статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (далі – Закон) як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6, електронний ресурс].

В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, заходи правового режиму воєнного стану, зокрема, забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів (пункт 8 частини першої статті 8 Закону).

Важливо, що статтею 19 цього Закону в умовах воєнного стану встановлено пряму заборону на зміну Конституції України; зміну Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Таким чином, національний закон, поряд з обмеженням політичних прав, виокремлює заборону проведення масових зібрань як захід з обмеження конституційних прав громадян, необхідність якого безпосередньо зумовлена запровадженням воєнного стану.

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2020 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України введено в Україні воєнний стан та встановлено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть, зокрема, обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7, електронний ресурс].

Отже, заборона мирних зібрань спрямована на забезпечення реалізації державою заходів правового режиму воєнного стану в умовах загрози життю нації. З наведеного висновується, що в умовах масштабної воєнної агресії проти України правомірний відступ держави від міжнародних зобов'язань із забезпечення права на мирні зібрання без жодного обмеження, окрім викликаних нагальною необхідністю в демократичному суспільстві та відповідно до закону, у вирішенні проблеми співвідношення індивідуальних прав та суспільного інтересу, надає державі можливість для захисту не лише своїх інтересів, а першочергово – захисту життя та здоров'я людей в критичній ситуації, при вирішенні завдань порятунку нації.

Список використаних джерел:

1. Політологічна енциклопедія. Кн. 2 / Укл.: Карасевич А. О., Шачковська Л. С. Умань, 2016. С. 227–236.
2. Загальна декларація прав людини // [Електронне посилання] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#o59
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // [Електронне посилання] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // [Електронне посилання] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конституція України [Електронне посилання] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4288>
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронне посилання] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Указ Президента України № 64/2022 [Електронне посилання]
<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Ключові слова: право на мирні зібрання, міжнародні зобов'язання, правомірні обмеження.

Key words: right to peaceful assembly, international obligations, lawful withdrawal.

БІЛЯВСЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права*

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕМОРАНДУМУ ПРО ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЄДНАННЯМ УКРАЇНИ ДО ДОГОВОРУ ПРО НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

Наразі в умовах активної фази збройної агресії РФ проти України постає питання, чому наявні механізми міжнародної безпеки виявились неефективними. А особливої уваги заслуговує той факт, що Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 року (далі – БМ), неформально поіменований Будапештським меморандумом за місцем його підписання, як механізм національної та міжнародної безпеки, який був забезпечений гарантіями ядерних держав, серед яких США, Сполучене королівство та РФ, виявився недієвим.

Так, світова спільнота після припинення існування СРСР в грудні 1991 року мала намір обмежити розповсюдження ядерної зброї, яка опинилася в розпорядженні колишніх радянських республік, в тому числі України, яка отримала значний за обсягом ядерний арсенал. З тих чи інших політико-економічних мотивів, на яких автор не буде загострювати увагу, керівництвом України того часу було прийнято рішення приєднатись із застереженнями до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року (далі – ДНЯЗ). Політичне рішення про приєднання було закріплене в Законі України № 248/94-ВР від 16.11.1994 року «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» (далі – ЗУ про приєднання). Заслужовує на увагу ст. 4 зазначеного закону, а саме: «загроза силою чи її використання проти територіальної цілісності та недоторканності кордонів чи політичної незалежності України з боку будь-якої ядерної держави, так само, як і застосування економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, розглядатимуться Україною як виняткові обставини, що поставили під загрозу її найвищі інтереси» [1]. Явно, що законодавець в наведеному уривку посилається на п. 1 ст. 10 (Х) ДНЯЗ, в якому зазначено, що «кожний Учасник цього Договору